

УДК 165.6 "19"

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КЛАСИЧНОЇ МЕТАФІЗИКИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ГЕРМЕНЕВТИЦІ

Ірина Кухта

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 79-41-50*

Філософія кінця XIX – початку XX – це період суттєвих структурних перебудов філософської свідомості, який можна схарактеризувати як перехід від класичного до некласичного типу філософського мислення. Глобальний характер цього переходу виявився у появі значної кількості нових напрямів філософської думки, що задекларували своє протиставлення метафізичній традиції Заходу. У зв'язку з цим часто постає питання чи ми маємо справу з “незалежними” філософіями, які існують у цілком новому вимірі мислення чи, можливо, ця філософська парадигма насправді продовжує лінію розвитку проблем і питань класичної філософії. Очевидним є той факт, що будучи, за визначенням Гегеля, “епохою, охопленою в поняттях”, філософія повинна зафіксувати і переосмислити той кризовий стан розвитку, що склався на межі століть і в самій філософії, і в науці та в духовному самовідчутті людини загалом. Однак формулювання та вирішення нових завдань і проблем не може відбуватися без постійного діалогу з традицією, використання вже сформованих категорій та принципів мислення. Саме вони, на нашу думку, і зазнають переосмислення, набувають нового конкретного змісту, трансформуючись у категорії і принципи некласичного типу філософування. Пропонуємо розглянути цей процес на прикладі становлення філософської герменевтики, яка в XX столітті пройшла шлях від “методології гуманітарних наук” В. Дільтея через герменевтичну інтерпретацію “фундаментальної онтології” Мартіна Гайдеггера та набула статусу “універсальної філософії” у концепції Г.-Г. Гадамера. Вибір саме філософської зумовлений тим, що в ході розвитку вона увібрала в себе головні тенденції і проблеми перехідного стану розвитку філософії і переосмислила їх на тлі кризи традиційних форм філософування, до того ж “герменевтична онтологія” Гайдеггера в контексті його концепції “деконструкції класичної метафізики” є чи не найяскравішим виявом нового підходу до тлумачення гносеологічних проблем свідомості, співвідношення об’єкта та суб’єкта пізнання, онтологічної проблеми буття.

Оскільки класична метафізика орієнтувалась на знання, істинність якого забезпечена позачасовою та незмінною структурою трансцендентального суб’єкта, здатного піднятися до рівня абсолютного мислення, відтворити та утримати в своїй внутрішній організації всю сукупність досвіду та власне усвідомлення, то поняття історичності виявилось повністю еліменованим із

проблематики класичної метафізики. Вперше Гегель спробував осмислити історичну дійсність через призму концепції панлогізму, яка, однак, згодом зазнала краху поряд із його основоположним філософським принципом тотожності мислення і буття. Це мало вплив на виникнення і значне поширення позитивізму з його антиметафізичними установками в англо-французькому середовищі та розповсюдження неокантіанства в Німеччині, ознакою якого було повернення до догегелівських способів філософування. Поміж тим значно активізувались емпіричні дослідження у галузі історичних дисциплін, з огляду на що виникла потреба створення та обґрунтування поряд з теорією наукового пізнання теорії історичних наук.

Тільки в такому контексті могла сформуватися філософська герменевтика як певний напрям філософської рефлексії поза її традиційною функцією як засобу тлумачення писемних пам'яток. Першопочатково увагу засновника філософської герменевтики В. Дільтея привернула ідея надання гуманітарному знанню статусу наукового, який поряд з природничим претендував би на здобуття істини та розширення поля теоретичних пошуків філософії. Дільтей усвідомлював, що це можливо лише за наявності певної методології, яка б забезпечувала строгість дослідження і слугувала базою взаємозв'язку для окремих гуманітарних наук. Завдання "критики історичного розуму", яке він поставив перед собою, виявляє нову ситуацію, що склалася у філософії: необхідність переосмислення поняття науки, успадкованого від Канта, постановка проблеми змісту історичного буття. В результаті цього в некласичній філософії відбувається переосмислення суб'єкта пізнання: ним є вже не трансцендентальний суб'єкт, а історичний індивід, прив'язаний до певного місця і часу, носій певних цінностей, який здатен охопити в собі сукупність можливого індивідуального та суспільного досвіду.

Відправною точкою філософування Дільтея є поняття життя як субстанційної основи життєдіяльності індивідів, що є водночас джерелом їхнього взаєморозуміння. Життя, об'єктивуючись у системах культури, здобуває емпірично фіксовані форми свого вияву, які відповідно, стають об'єктами гуманітарних наук. Спробу розглядати феномен розуміння як засіб освоєння індивідом так званих об'єктивацій життя вела до релятивізації та психологізації пізнання, відповідно розуміння не можна було трактувати як метод для теорії пізнання гуманітарних наук.

Спроба подолання психологізму в філософії Дільтея пов'язана з переходом від психологічного до герменевтичного обґрунтування "наук про дух": "позаяк герменевтика виходить з теоретико-пізнавальної проблеми аналізу розуміння і бачить для себе кінцеву мету у її розв'язанні, вона включається у розв'язання великих, визначальних для сучасної науки питань про будову і правомірність засад гуманітарних наук у певному внутрішньому відношенні"[1]. Однак і герменевтика, витлумачена Дільтеєм як мистецтво тлумачення писемних пам'яток, не давала змоги позбутися суб'єктивного компонента у разі інтерпретації деякого внутрішнього змісту фактів життя. Ще одну перешкоду для перетворення герменевтики у загальнозначиму

методологію гуманітарного знання становила проблема герменевтичного кола, яка виключала можливість точки опори у випадку пізнання суб'єктом як власної, так і чужої індивідуальності.

Отже, Дільтееві була необхідна стабілізувальна основа, яка позбавила б герменевтику релятивності та вивела її за межі потоку життя, тобто впливу історії. Таку основу він побачив у ранній феноменологічній концепції Гуссерля з її домінуючими пошуками непідвладних плинові часу основ мислення. Однак, як зазначає С. Кошарний, перша спроба самовизначення герменевтики на засадах феноменології виявилася невдалою: вимога об'єктивності потребувала переходу на погляд позаісторичного суб'єкта, а це вело до елімінації принципу історизму з герменевтики. "Розуміння є віднайдення Я у Ти, дух виявляє себе у дедалі вищих рівнях зв'язків, оця самототожність духу в Я, в Ти, у кожному суб'єкті спільноти, у кожній системі культури, зрештою у тотальності духу і всезагальної історії робить можливим узгодження різних дій у науках про дух, суб'єкт знання тут тотожний предметові знання, останній же є одним і тим же самим на усіх рівнях своєї об'єктивації"[2]. Вирішення питання в такий спосіб означало по суті повернення до принципу тотожності суб'єкта й об'єкта, тоді як розбудову своєї "критики історичного розуму" Дільтей розпочинав саме із намагання подолати цей принцип класичної філософії.

Як бачимо, Дільтей уперше зробив спробу ввести у філософію принцип історизму, однак зробив це зовнішнім способом, не осмислюючи його онтологічних підстав, унаслідок чого зазнали невдачі його намагання створити загальнозначиму методологію гуманітарних наук. Те саме формулювання цього питання засвідчує становлення нового — некласичного типу мислення, в якому піддаються філософській рефлексії відмінні від класичних проблеми істини гуманітарних наук, історичної змінності форм життя та проблеми людського буття в світі.

Нову фазу свого розвитку герменевтика започаткувала у філософській концепції Мартіна Гайдеггера як наслідок екзистенціальної переорієнтації проблеми історизму, піднятої Дільтеем, у поєднанні з феноменологічним методом Гуссерля. Невдача Дільтея наштовхнула Гайдеггера на думку про можливість обґрунтування принципу історизму тільки в тому випадку, якщо мислити людське буття в "горизонті часу", тобто визнавши історичність за онтологічну характеристику самого буття. Однак зробити це було можливо тільки на основі феноменологічної філософії, яка розглядає свідомість як поле значень і питання про буття тлумачить як питання про зміст буття.

Як відомо, Гуссерль на етапі написання "Логічних досліджень" рішуче заперечував теоретичне значення принципу історизму, який поряд з критикованими ним психологізмом та натуралізмом суперечив його ідеї побудови філософії як строгої науки. Однак у пізніх працях він все ж усвідомлює значення історизму у зв'язку з дослідженням феномену "життєвого світу", як первинної даності, що існує ще до суб'єкт — об'єктного членування. Отже проблема історичності перейшла із сфери методології у сферу онтології, позначаючи спосіб буття кінцевого суб'єкта. Гайдеггером

була знайдена та онтологічна основа, на якій історик міг би співвідносити себе із об'єктом історичного пізнання, оскільки обидва мають структуру історичності: “існування тут є не що інше, як буття часу. Людське буття не проходить в часі, але є сам час”[3]. Саме визнання історичності за онтологічну характеристику об'єкта виправдовує, на думку Гайдеггера, нашу можливість займатись дослідженням історії.

Це був шлях, який привів Гайдеггера до побудови онтології розуміння. В центр свого філософування він ставить проблему виявлення смислу буття на підставі аналітики *Dasein*, тобто людського буття. Людське буття у розумінні Гайдеггера – це по-новому переосмислене поняття трансцендентальної суб'єктивності, яке Гуссерль досліджував за допомогою феноменологічного методу, а Гайдеггер зробив предметом фундаментальної онтології. Гайдеггер констатує, що категоріальний апарат традиційної метафізики непридатний для аналізу структури *Dasein*, тому намагається сам знайти певні засоби для його вираження (маються на увазі його етимологічні пошуки). Способом існування *Dasein* і одним із аспектів його “проекту” є розуміння, яке має онтологічний характер і реалізується через тлумачення, інтерпретацію, через що онтологія Гайдеггера отримує назву герменевтичної. Отже, розуміння, яке здійснюється не на рівні свідомості, а вкорінене в сам спосіб буття людини, підкреслює первинність практично-діяльного ставлення людини до світу, а не теоретичного незацікавленого споглядання. Помилкою позитивізму, на думку філософа, було намагання усунути елемент первинного розуміння з пізнання для того, щоб отримати знання предмета, як він існує безвідносно до людини. Та це не тільки помилка позитивізму, а загальна тенденція класичної філософії, яку намагається подолати Гайдеггер, і базу для цього він знаходить у герменевтичному тлумаченні буття – свідомості.

Отже, Гайдеггеру вдається в рамках концепції “герменевтичної онтології” переосмислити традиційне поняття наукового досвіду та проаналізувати питання про зміст людського існування на підставі модифікації таких принципів класичної метафізики, як опозиція суб'єктивного та об'єктивного, позаісторичність свідомості пізнаючого суб'єкта. До сфери філософського аналізу потрапляють дорефлексивні структури свідомості та апріорні форми практики, які, будучи всезагальними та універсальними, дають змогу значно розширити поле філософської рефлексії: “те, що першопочатково видавалось всього лише обмеженням, яке наносить шкоди звичному поняттю науки чи методу, чи суб'єктивною умовою можливості історичного пізнання, лягає в центр принципової постановки питання”[4]. Так Гайдеггер обґрунтовує правомірність претензій гуманітарних наук на пізнання істини з огляду на їхнє значення для людини, оскільки теоретичне пізнання світу він розглядає як вторинне після життєво – практичного освоєння його.

Ситуацію, яка склалася в 60– 70-х роках ХХ століття у філософії під впливом герменевтичних ідей, часто називають мовно-комунікативним поворотом або, за визначенням німецького філософа А. Дімера, “історичною ситуацією для проблеми герменевтики”: “Місце певного світу зайняв

плюралізм світоглядів. На місце єдиного “смыслу” постає тепер множинність смислів і, тим самим, конкуренція смислових припущень і тлумачень смыслу”[5]. Значною мірою така ситуація формувалась під впливом філософської герменевтики Г.–Г. Гадамера, який підняв значення герменевтики до рівня універсального аспекта філософії, яка має справу з усім, що стосується феномену розуміння. “Герменевтика, про яку піде мова не є деякою методологією наук про дух, але представляє собою спробу домовитися, накінець, про те, чим є науки про дух, окрім своєї методологічної самосвідомості, а також про те, що пов’язує їх з цілісністю нашого досвіду про світ” [6]. Феномен розуміння пронизує, на думку Гадамера, всі зв’язки людини зі світом, в науці він також має самостійне значення і протистоїть спробам перетворення його в науковий метод. Відповідно лише заглиблення у феномен розуміння може привести до легітимації претензій на істину таких позанаукових способів пізнання, як досвід філософії, досвід мистецтва та історії, а також подолати однозначну орієнтацію на наукові істини у разі формування світогляду.

Як бачимо, завдання, яке ставив перед собою Гадамер, – розширити область пізнання істини, виходить за рамки класичного типу філософування, як воно склалось ще в добу Нового часу. Поступове розширення проблемного поля філософії, включення до нього питань, пов’язаних із безпосереднім життям людини характеризує онтологічний поворот у філософській думці ХХ ст. на відміну від гносеологізму класичної метафізики, в якій головним предметом філософії була не людина в конкретній історичній ситуації, а позачасовий трансцендентальний суб’єкт пізнання. Через тлумачення факту вкоріненості людини в традиції, підкреслення важливості діалогу з традицією у формі “злиття горизонтів” Гадамер завершує формування діалогічної парадигми для гуманітарних досліджень, закладеної ще в герменевтиці Дільтея, що є на сучасному етапі однією з головних складових філософського світогляду, який потребує порозуміння між людьми різних епох та культур, вироблення спільного простору діалогу.

Простеживши головні етапи становлення філософської герменевтики як “методології гуманітарних наук” Дільтея, “герменевтичної онтології” Гайдеггера та як “універсального аспекту філософії” є підстави твердити, що незважаючи на різноманітність підходів, філософська герменевтика як самостійний напрям філософських досліджень постала саме в контексті переходу філософії від класичного до некласичного типу мислення і водночас сама слугувала чинником цього переходу, про що свідчить трансформація принципів класичної метафізики у згаданих вище концепціях. До них належить тлумачення суб’єкта пізнання вже не як трансцендентального суб’єкта, що було характерним для попередньої метафізичної традиції, а як конкретного тут – буття, підвладного плинові часу. Відповідно переглядають значення об’єктивності знання про світ, оскільки актуалізуються та отримують обґрунтування історично змінні форм пізнання, які повніше розкривають істину. Істина ж теж тлумачиться в значно ширшому сенсі – не як відповідність поняття про предмет самому предмету, а як відкритість

тотальності буття конкретному буттю. В такий спосіб долається обмеженість класичної теорії пізнання з її суб'єкт–об'єктним структуруванням світу, яка привела в ХХ ст. до тотального панування людини над сущим, що стало загрожувати існуванню самої людини. Філософська герменевтика, яка обґрунтувала можливість розглядати гуманітарне пізнання як важливий компонент здобуття істини, сприяла одночасно переорієнтації панівного позитивістського мислення на більш гуманістичні засади. Нові форми осмислення світу стають відкритими, альтернативними, припускають множинність інтерпретацій, що є ознаками нового некласичного типу філософування та процесу “переорієнтації західної філософії з феноменології пізнавально - наукового опанування світу на культурно – історичну онтологію буття в світі”[7].

1. *Дільтей В.* Виникнення герменевтики// Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. К., 1996.
2. *Дильтей В.* Наброски к критике исторического разума// Вопр. философии. 1988. №4.
3. *Хайдеггер М.* Исследовательская работа Вильгельма Дильтея и борьба за историческое мировоззрение в наши дни. Десять докладов, прочитанных в Касселе (1925)//Вопр. философии. 1995. №11.
4. *Гадамер Х.–Г.* Истина и метод. Опыт философской герменевтики. – М., 1988.
5. *Губман П.* Западная философия культуры XX века. Тверь, 1997.
6. *Гадамер Х.–Г.* Истина и метод. Опыт философской герменевтики. М., 1988.
7. *Кошарний С.* Біля джерел філософської герменевтики. К., 1992.

TRANSFORMATION OF PRINCIPLES OF THE CLASSICAL METAPHYSICS IN THE PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS

Iryna Kukhta

Ivan Franko National University of Lviv

vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 79-41-50

This article deals with the problem of transformation of the classical metaphysics in the philosophical hermeneutics. It is based on the analysis of the conceptions of V. Dilthey, M. Heidegger and G. Gadamer. The main problems of the classical metaphysics such as a problem of consciousness, the subject of cognition and the problem of history and their transformation in the philosophical hermeneutics were analysed.

Key words: philosophical hermeneutics, classical metaphysics, cognition

Стаття надійшла до редколегії 17.03.2000

Прийнята до друку 08.06.2000